

Književnost

St. Kociper, Goričanec. Roman. Ljudska tiskarna (Naša knjiga 12). Str. 375. 1942. — Nenadno je zasijalo ime pisatelja Stanka Kocipra med najmlajšimi slovenskimi leposlovci. Komaj pred dvema letoma je v mariborski Cirilovi izšel »Zasad«, igra iz političnega življenja, ki ni ravno umetniško dovršen, razkrije pa dramatični dar pisatelja in je Kociper v domači miklavževski župniji doživel z njo prav uspelo krstno predstavo. Potem je v letošnji »Dom in svet« napisal daljšo novelo »Zemlja se je potegnila« in krajšo »Ilovščak je pogorel«. Zdaj pa nas je zares iznenadil s svojim širnim romanom »Goričanec«.

Morda je človek, ki je prebral teh nekaj Kociprovih del ali vsaj »Goričanca«, najbolj vesel prepričanja, ki se mu porodi samo od sebe: Kociper je mož, ki bo daljal velike tekste. Zdi se, da piše nekako igraje, s silno lahkoto in naglico. Nevarnost je kajpak, da pisanje zato ne postane prepovršno.

Poleg daru opisovanja in opazovanja, vglobitve v človeka in razmere, ki ga mora imeti vsak pisatelj, bo Kocipru pot do uspeha utiralo zlasti to, da opisuje Prlekijo, v naši književnosti tako malo znano pokrajino, posebej tisti ormoško-ljutomerski kot jeruzalemskih gor, ki mu je lepoto pel pa Hrvatoma razglašal edinole Ilir Vraz.

In Kociper je v opisovanju tistih čudovitih, vse navzkriž razpletelih vrhov pravi mojster. — »Vse bregove je imel z vrh Kajžarja pred seboj. Ne bi jih mogel prešteti, kot ni mogoče prešteti bistrih valov v potoku. Vsakega blagoslavlja cerkev, na vsakem domu je vsaj v kapelici patron ali ga čuva med jagnedi zasajen križ. Vse vprek kipe proti nebu visoke jagnedi, da nebu posredujejo lepoto neizmernega morja gor. Kuče se vrstijo po grebenih kot pisane igrače angelcev božjih...« (str. 359). — Čujmo, kako se rodi jutro v prleških gorah. »Najprej se je razpel vdiljen čez hrbet srebrnomoder tanek trak. Jagnedi so stale na vrhu in štrlele kot oporniki iz zemlje, da se jih je jutro oprijemalo, ko je lezlo iz noči. Potem so nenadoma padli čez nebo neizmerni zlati prameni. Kot da nebeški Oče daje goriški zemlji blagoslov z veliko, zlato monštranco. Zadrhteli so, objeli so se in se prelili v zlato jutro.«

(Str. 195.) — In kako ti predstavi Jeruzalem. »Prečudežno lepo je pač pri Jeruzalemu! Pa kako ne bi, ko se toliko lepote zrcali na tem sijajnem biseru vinskih gor! Zares pohleven med enako ponižnimi nešteti goričkimi sosedi je Jeruzalem. Saj so vsi ti bregovi kot valovi morja, ki jih je začarala milostna roka božja, ko so bili najlepši (biser je ta stavek!). Vse vprek po njih cvetijo breskve, dišijo gorice in šepetajo topoli. Bela golobica si je spletla gnezdo med žlahtno vinsko rozgo. V kletih in pivnicah pa čaka vino, sladko kot med in težko kot svinec.« (Str. 75.)

Vprav to bogastvo silnih, gorkih, prelepih opisov daje »Goričancu« izredno vredno mesto v našem leposlovju in z vso pravico smemo Kocipra imenovati pesnika jeruzalemskih gor.

Zgodba romana je kaj preprosta. — Lakičev grunt je na tem, da propade. Dedek Janez je star in ga sam ne zmore. Sin Konrad pa se je izneveril zemlji, s konji rajši mešetari in sanja, kako bo v prleški zemlji kopal petrolej, ker petrolej, ne vino, more odrešiti ta ubogi gorički narod. Pa dedek zaživi v vnuku Ludviku, ki je junak romana, kot dedek ljubi zemljo, s sveto strastjo se vrže na delo, ki mu ob misli na Tretjakovo Juliko ni težko; mnoge ovire in muke zmaga, dvigne Lakičev grunt in se poroči z Juliko, ki mu rodi sina, da bo kot oče in praded ljubil in čuval rodno zemljo in dom.

Ne v novo zgodbo, v novo vzdušje nas je postavil pisatelj. Vsaka stran ga izpuhteva, vse pisanje je velika pesem zdravju in soncu, ki nas je že vsa ta zadnja leta tako grenko skominalo po njem. V zemljo in svoje gorice zakoreninjen, na Boga oprt, na družino navezan, v pisane prleške šege zamrežen je goričanec nov človek v naši literaturi. — »Tri stvari so, ki jih nosi vsak goričanec v srcu: Bog, zemlja in družina.« (Str. 349.)

Samo nekaj izpisov:

Zemlja in gorice. — »Kogar ne zavrže in kdor ji ne uide, tistega gorička zemlja prej ali slej za gotovo zagradi.« (Str. 289.) — »Ludovika je oblikoval breg. Tako popolnoma je zemlja razpolagala z njim, da ni nikdar storil ničesar, kar ne bi bilo z gruntom v skladu. Kot pravi goričanec.« (Str. 288.) — »Dozdevalo se mu je, da je še kruh bolj teknil, če ga je rezal z roko, katere se je za nohti in v gubah držala zemlja. Iz te zemlje, ki jo na rokah nosi, je zrastel kruh, da ga živi, je mislil. Vse v dušo je prehajal njen vonj in v kri mu je pronical, da je nosil gorice in ves breg pod njimi s seboj, koder je hodil.« (Str. 84, 85.) — »Naj rohnijo neurja in gromi preko gor, naj viharji pripogibajo in lomijo visoke jagnedi, naj šumi novina v kosmatih lagvih, vsa Prlekija drhti v strahu in kipi v upanju kot ena družina. Gorice jo družijo, gorice ji dajejo smisel, da v delu živi vedno enako polno in gosto življenje, kot je z znojem žegnana majhna gorička zemlja, ki kljub ujmam rodi, ker jo negujejo v zvestobi in ljubezni. Od davna živijo svoje življenje. V krvi in srcu nosijo gorice; koder koli jih podi usoda, jih imajo s seboj, še besede njihove dišijo po grozdju. Tega jim nikdar nihče ne bo mogel vzeti. Ljudje bodo ostali vedno enaki. Še po vekovih bodo isti, kot so bili pred vekovi in so sedaj, ker bo grozdje vedno enako sladko in bo vino vedno vezalo srca goričancev. Pod vsako rozgo pa je zakopano eno srce, da rodi vsem ljubezen do gor.« (str. 114.) — »Ali je na svetu še kaj lepšega kot takole odpirajoče se jutro nad vinskimi bregovi, ko cvetijo jablane in slive in breskve in rozge brstijo? Pa ko grozdje zori in klopotci drdajo, da ptiči samo visoko v zraku in v senčnih gozdovih pojejo? Kdor je to videl, kdor ima tu svojo dobro zemljo, bi umrl, če bi mu to vzeli.« (Str. 161.) — »Vsi goričanci bi prezgodaj umrli, če bi nas kdo nagnal iz gor. Če čutiš, da ti moči pojemajo, svoj vinček spustiš na jezik in postaneš močan.« (Str. 153.) — »Preden seješ, moraš zemljo trikrat poljubiti. O zemlja... Nihče ti ne bo mogel dati toliko moči kot zemlja. Boš videl... Če boš sam lačen, zemlji postreži! Če boš utrujen, da boš klecal, in zemlja še ni dobila svojega, ne idi spat! Potem te bo zemlja vedno rada imela in še v grobu ti ne bo težko. Legla bo k tebi in te grela, da ti ne bo mrz samemu« (umirajoči dedek Ludviku v slovo, str. 177).

Ljubezen in družina. — »To je nemir, ki polje v tebi od takrat, ko se porodi, pa do groba. Misliš, da jo potolaži pogled, poljub, pa se varaš. Naslednji hip zatrepetaš znova in huje. Zatajiti pa je le ne moreš. Znova in znova se kaže, iz spanca te prebudi sredi noči, da blodiš v daljnji misli, v neizmernem upanju. Ne pomiri je nikdar nihče, le enak nemir sorodne duše jo lahko tolaži, da se ne popači.« (Str. 78.) — »Ljubezen v delu, v čisti misli in hrepenenju je bila. Ne v hinavstvu od sladostrastja potečih se in sopečih prenažrtih polizancev, ne v oskrunjevanju od ljubezni na vekomaj prekletih grešnih duš, ne v iskanju dražljajev; bila je drget duše, pesem dela in vonj zorenja.« (Str. 173.) — »Ti ljudje (goričanci) namreč ne znajo nositi ljubezni na jeziku. Če besedo o njej izgovorijo, če jim lepa misel na jezik pade, jih je sram. Samo čutijo jo, v srcu jo nosijo, najgloblje, kamor ne prodre niti drobec zunanjega videza. Niti v očeh je nimajo. Njihovi zunanosti daje podobo zemlja z goricami, strah pred točo in sijajno sonce, ki barva grozdje.« (Str. 106.) — »V kratkih, toda tako pomembnih trenutkih jih je župnik, ki je te otroke učil katekizma in božjih resnic, zvezal v božjo vez sorodstva, rojstva in življenja in vsi so se zavedeli, kaj je med njimi nastalo: dolžnost, ki je zavoljo ljubezni plačilo. In v tistem hipu je stopila med preteklost in bodočnost stena, za katero so se podobe mlade ljubezni izgubljale v mehkih obrisih kot za prosojnim steklom. Kar je stalo pred njim, je bilo tako čudežno jasno in lepo kot od sonca, ki grozdje zori, obsijano: Družina! Ta hip so se zavedeli, da so stopili v rožni venec — življenja, med vinskimi vrhovi, da bodo na samih sebi doživljali vse skrivnosti.« (Str. 344.) — »Mehke, zrele poteze, ki jih more zarisati na ženin obraz samo materinstvo, so jo delale tako lepo, da dolgo ni mogel z njenega obraza odtrgati božajočega pogleda, ki je skrival bogato srečo in pobožnost. Otroka je stiskala k prsim in Ludvik je spoznal, da je to bitje izpolnilo vsebino njegovega življenja. Mehkoba njegove mlade ljubezni je prinesla v hišo polnost, ki bo poslej lebdela nad njegovimi skrbmi in trpljenjem kot tolažec dih.« (Str. 358.)

Bog. — »Ko med goricami zacveti pomlad, se po klancih in med jagnedi vijejo Markove procesije... Markove procesije so prošnja za božji blagoslov vrhovom, ki so smisel in življenje goričancev. Markove procesije so velik praznik upanja. Zavoljo gorice, ki jim ne morejo dati drugega kot delo, skrb in ljubezen. Zakaj kdo jih more varovati pred pozebo, kdo more pregnati točo, kdo more namočiti razpokano zemljo o suši, kdo dati sadove upanju in trpljenju, če ne Bog? Ko o pomladi zacvetijo bregovi in ozelenijo gorice, se z novo silo oglasi v goričanskem srcu želja po bližini Boga. Zato se iskrijo po vseh bregovih, ki se tlačijo v široko obzorje, neštete bele cerkve, ki nosijo imena priprošnjikov in patronov te zemlje. Če jim vino v kletih razliva v žile neugnano živahnost, jim drhteče, boječe upanje cvetečih in zorečih trt neži srca za Boga. Markove procesije spomladi so veliko, vsesplošno izpovedovanje vere, ki se mu nikdo ne odtegne.« (Str. 223.) — »Sedaj so goričanci zaslutili neizmerno poslanstvo in čast služabnika božjega. Ta človek, ki se brez suknje in v predpasniku spreha med njimi in se zna z njimi kregati in se smejati, nese v svojih rokah Njega, ki gre blagoslavljat gorice in polja, Njega, ki se ga vsi tako bojijo. On sme držati v rokah Boga, ki ima moč prepoditi točo, politi na razpokana polja dež in zažgati nad goricami sonce, da ljubkuje grozdje. Glej, on, ki je na videz enak med drugimi, človek, goričanec, nese med goričanci Boga v gorice. Zavedeli so se, kako neznansko srečni so, da ga imajo, ki lahko nese Gospoda med valujoča žita, na pisane travnike in v sončne gorice.« (Str. 354.) — Kateri naš umetnik je kdaj tako povzdignil duhovnika! — »Počasi je šla procesija izpod cerkve v vas. Med hišami, skozi brezove majuge se je vila po cesti. Dolga, brez konca kot veliki molek. Z bregov so gledale gorice, topoli so stali po vrhovih kot čuječe straže, zoreča polja so valovala, kot da prosijo Boga nase, zeleno bukovje je šumelo, kot da moli z goričanci. Moj Bog, od kod se je le vzelo toliko ljudi? Bosi otroci iz kuč sklepajo roke in se ozirajo, da jim v očeh žari odsev monštrance, ki se blešči v soncu. Kmetje v škornjih sklanjajo ponosne glave, čehi, ki nosijo

po strani klobuke, imajo sklenjene roke, kot kadar jih vklepajo žandarji, smejoča se dekleta gledajo v tla in molijo in pojejo z ženami. In oni, ki so morali ostati doma, stopajo na sêpe in poklekajo med trsje, od koder je mogoče videti dolgo procesijo v grabi. Vse, kar živi od zemlje, je samo po sebi pobožno. Brnenje zvonov, čivkanje drobnih zvončkov, ki jih vihtijo ministranti z obema rokama, petje pevcev in vihrajoča bandera in enakomerna molitev vernikov oznanja prihod žegna božjega. Gorice ga čutijo in njive ga pijejo, bregovi so se zganili.« (Str. 354, 355.)

Potem je v zgodbo vpletenih cela vrsta šeg in navad, morda tudi kaj že pozabljenih, kar pa je samo prav. Posebno o božiču jih je dosti, pa vse naprej — v predpomladi, ob setvi, ob Jurjevem, na kresno noč, so dalje o začarani jasi in urokih, pa zopet ob rojstvu, ženitovanju, te so silno bogate, ob smrti gospodarja itd. Le nekaj je poganskih, v večini so vse krščanske, pa sila lepe in globoke, da bo človek res žaloval za njimi, če bodo zbledele in ugasnile v pozabo.

Ob prleškem goričancu se Kociper dotakne tudi prleškega viničarja in ganljivo, kričeče nakaže socialni problem tega bednega stanu naših goric. Tisti fantastični Konradovi načrti o odrešenju teh pozabljenih siromakov tako gorko vzdramijo srce. Saj so zares prelepe, vse čudežne te jeruzalemske gorice, zaznava vrtoglavi, vzmajani goričanec svojo ljubav do njih. »Samo v kuče ne glej, Konrad Lakič, ti, ki imaš srce. Za to lepoto je beda prevelika, pa čeprav so ljudje — ti večno zadovoljni in prepevajoči Prleki — zadovoljni.« (Str. 65.)

Posebne poudarka vreden je upravičen gnev viničarjev proti gospodom v zidanicah, ki so v glavnem tujci, pa zaupanje do kmečkih gospodarjev. »Tako nam je vsem v gosposkih viničarijah. Če pri kmetu nimaš denarja, imaš vsega drugega zadosti. Saj se mi je zdelo, da je bila zemlja moja. Prav zares, svojo zemljo sem imel... Joj, kako nam je bilo! Če nam je pozimi kruha zmanjkalo, sem šel v grabo in poprosil: 'Oča, kruha ni; dajte, bomo že poleti kako odslužili.' In sem dobil. Kam se boš pa tu obrnil. Če ga česa poprosiš, ne razume... Ljudje, ki jim moraš reči gospod, mnogo tega ne razumejo in imajo trdo srce.« (Str. 129.)

Na vse zapeljivce ubogih leti stavek: »To so ti prekleti ljudje. Saj veš, reveži smo hitro nezadovoljni, če nam kdo sliko paradiža kaže, pa četudi ga ni. V tem pa so vražji mojstri.« (Str. 129.) — Tako so sestradane viničarje izpeljavali z lepe rodne zemlje, ki bi mogla kruha nuditi vsem zadosti, v tujino, ko jim je izpila kri, da so prišli le umirat domov, če so še zmogli pot.

Najlepša poglavja romana so po mojem: 9, žegnanje pri Jeruzalemu; 16, regula goric, konec tako sijajno izzveni — kdor želi, razume; 18, dedekova smrt. Do solz gane dalje ljubezensko dogajanje med dedekom in Ludvikom v kleti (10. pogl.); opis božičnih trenutij (13. pogl.) nad vse toplo, blagodejno zajame srce; konec kožuhanja, prepir v hiši in ogenj (20. pogl.) je silno razgiban, pretresljiv; silovit je prizor z gosposkim oskrbnikom Klincem, kjer Ludvik po levje brani svojo zemljo (21. pogl.); in ko ob odhodu k vojakom Ludvik očeta kleče prosi, naj varuje zemljo (22. pogl.), človek mora zajokati. Pa saj je še cela vrsta zares čudovito lepih in močnih prizorov. Malo čudno zadene v sredi realističnega pisanja tista romantična zgodba s cigani (30. pogl.), ki je docela nepotrebna.

Ves roman je vsekakor lepo ubran v zaključeno celoto in osebe žive pravo prleško življenje, čeprav je Ludvik močno idealiziran in se zdi dedek tu ali tam nekoliko neizviren, Konrad pa naši pokrajini le nekam preveč tuj.

Nekoliko bi pa le pisatelju očital površnost. Ne v celotni zgradbi, ki ji je naglica pisanja navadno v dobro, v posameznostih in v jeziku.

Dogodek v vražarski jasi (3. pogl.) je za petnajstletnike preotročji in sploh je oznaka Ludvikovih let prerahla, preveč meglena. Devetnajstletni Ludvik pač ni polnih devetnajst let vozil polovnjakov (str. 126). Seno kosijo prve dni junija, ne po Petrovem, in žito takrat ni več klasujoče, saj ga začenjajo žeti (31. pogl.). Pod žitnim siljem pri nas kmetje ne kurijo (5. pogl.). Količina krompirja — 40 metrov — (str. 89) bo za našega kmeta malo velika, še bolj

45.000 trsov goric (str. 90), ki jih tudi pravi kmet ne bi zregulil naenkrat, temveč vsako leto nekaj, da mu bo že nova gorica začela roditi, ko bo zadnjo staro ven zmetal, in mu tako ne bo zmanjkalo pijače.

Kociprov slog je vseskozi svojstven in lep. Morda je včasih še preveč zmodrovan in papirnat, ni pa zdolgočasen in branje je vseskozi silno prijetno. Besede: čudežno, vdiljen, trzniti, baržunast, rožičast morajo pisatelju biti zelo drage. Nekajkrat ponavlja besede zares brez potrebe (huškati — str. 121 — v kratkem odstavku štirikrat). Tudi slovničnih napak je najti, pa menda so v večini tiskovne. Nenavadno, če ne nepravilno je izražanje: norelo ga je (str. 235), lokomobila ga je zagomazela po telesu (str. 253), neumnega bi se usekal (str. 300).

Glede domačih krajevnih izrazov pa mislim, da jih je le preveč. Marsikateri nelepi tujki bi se bilo bolje izogniti, to ali ono domačinko pa zameniti z istokorensko že priznano književno besedo. Bližnjemu rojaku že nekako vse bolj zadiši po takem izrazoslovju, drugemu pa je lahko v spotiko in nevoljo. Za nekaj besed pa se mi celo zdi, da med našimi ljudmi sploh niso v rabi, tako — kurtast, zatišče, kutja, krampambula, jon. Ne zrigulati, rigula pravijo pri nas ljudje, temveč zreguliti, regula. Da bi bilo rigulati ali rigolati pravilno književno, pa tudi ne bo. Enako ne potelež, temveč butelež, ker pride od — buteljke. Koleslju pravimo kolés, ne peroč. Kuča je nazadnje le čisto hrvatska beseda, ki je prešla v obrobje Slovenskih goric. Čeprav ima svoj pomen in ji planinska — koča ni enakomočna, v čisto književnost le ne spada. Ne vem dalje, če navadno kmečko kapo označi izraz čepica. Čemu menjavanje besed koruznjak in koruznik! Docela neprleško je, da Kociper dosledno piše dedek, dedka, celec, celca, ne pa dedeka, celeca. Izrazi rit, osrati, scati so zares neumestni. In sploh še marsikak naturalizem neprijetno dirne. Vpeljal pa je Kociper v slovensko književnost celo vrsto lepih novih besed, ki jih mora biti jezikoslovec in vsakdo samo vesel.

Tudi drugače tu in tam kak sijajen izraz ali primera nehote pade v oči: »s polnim zanosom mu je svetoval in dajal napotke« (str. 157); »stal je na meji kot izgnani prerok« (str. 182); »zdelo se mu je (Ludviku, ko je odhajal k vojakom), da se mu njive obešajo za pete« (str. 220); »kuče, stisnjene in boječe kot siromašni otroci, ki so jih umirile visoke jagredi kot za obzorje zataknjene dolge šibe« (str. 271); »grmljavica, kot da so se v vrhu sprožili polovnjaki in drveli v brezkraino grabo« (str. 293).

Saj bi še našel kako zadevico, ki bi jo knjigi lahko očital — ali vse to so malenkosti, ki nič ne zasenčijo silnega vtisa, ki ga napravi roman na vsakega bralca. Nisem pisal stilne ocene, hotel sem le opozoriti na bogastvo lepote in zdravja v tej povesti. Prepričan sem, da čaka Kocipra še velika pot. Zdrav, sončen pa močen, zrel pripovednik zdrave, sončne in prelepe Prlekije se nam je rodil. Pozdravljamo ga iz vsega srca; v pisateljskem delu, ki je Kociper prav gotovo zanj poklican, pa ga blagoslavlja Bog. Stanko Janežič.

Joža Likovič, Svetinje nad Barjem. Legende in pripovedke. »Slovenčeva knjižnica«. Št. 17. 80. 155 str. 1942.

Joža Likovič, ta tihi in skromni pesnik liričnih in baladnih doživetij z Barja, nas je presenetil z lepo zbirko legend, balad, pravljič in pripovedk, ki jih družijo baladna liričnost, in jih povezal v »Svetinje nad Barjem«. Njegove knjige smo iz srca veseli, saj nam je dala toliko ljubezni, tihe lirike in svetlobe. Likovič, ki ni literarno nikoli silil v ospredje niti se ni kako drugače dvignil med literarnimi vrstami, je skromen, a močan, jasen in globok, baladno nastrojen, kar mu je že kar prirojeno in njegova odlika, domačnost ter tipičen predstavnik svojevrstne pesniške tvorbe. O njegovih stvareh je težko reči: to je samo balada, to samo legenda in podobno, temveč je v vsaki njegovi črtici toliko variacij, da skoraj nobene ne moremo dokončno ločiti med posamezne literarne zvrsti. Njegove legende se n. pr. zelo razločujejo od Bevkovih, Papinijevih itd., ter bi jih morali prav za prav imenovati baladne legende. Barje je našlo v njem dobrega opazovalca, ostvarjalca in človeka, ki to pokra-